

KIRÁLYUNK

ÉS

TANÁCSOSAI

IRTA

CSÁVOLSZKY LAJOS

ÁRA 2 KORONA

BUDAPEST

LÉGRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA

1902.

Nyomott a hangulat az országban — ezt mondja gróf Apponyi Albert utolsó jászberényi beszédében. Én meg azt mondom, nemcsak nyomott a hangulat, de kezd fojtóvá válni a lég körülöttünk.

Az ország legfontosabb anyagi érdekeinek feladása az osztrákokkal való kiegyezkedésben, a nemzetiségi izgatások veszedelmes térfoglalása, a hadügyi kiadások rémséges emelkedése, a pangás és hanyatlás a polgári foglalkozás minden ágában, a kívándorlók, a munkanélküliek aggasztó jelenségei, az erdélyi székelység pusztulása, a magyar birtokok idegen kézre jutása — mind mind olyan ijesztő tünetek, melyek kétségtelenül bizonyítják, hogy beteg ez a szegény ország. Igen nagyon beteg.

Mint a kigyuladt ház megrémült lakói, kapkodunk fűhöz-fához. Nem tudjuk, hol kezdjük a mentést. Egyik kongresszus a másikat éri. Egyik javaslat után jön a másik. Amint befejeztük az egyik tanácskozást, kezdődik a másik. Határozatokat hozunk, egyremásra megoldunk minden kérdést *elméletben*, de a *gyakorlatban* nincs semmi kézzelfogható eredménye a sok hiábavaló kapkodásnak.

Orvosolni akarjuk a *baj*t s nem ismerjük a *betegséget*. A segítségnek ezerféle módját ajánlgatják, csak azt az *egyetlen egy* módot nem, mely rajtunk egyedül segíthetne: *A szabad, önálló rendelkezési jog megszerzését az államélet minden terén!* Ez hiányzik nálunk. Ez a mi bajunk. Ez a bajok kutforrása.

Csodálatos, hogy az a sok derék és okos ember, kik hazafias buzgalommal sietnek résztvenni a „mentés” munkájában, nem gondolkoznak: vajon lehetséges-e anyagi jólétet és culturalis felvirágzást teremteni egy oly országban, mely *nem ura saját magának?*

Hisz ha *önálló állami élet nélkül* boldogulhatna egy nemzet, úgy mi lehetnénk ma a legboldogabb nemzet. Volt rá időnk. Azokkal az apró eszközökkel, melyek rendelkezésünkre álltak — meg is próbáltuk előbbre vinni az ország sorsát, de hiába volt minden. Ma nagyobb az elégedetlenség, ma általánosabb a szegénység, mint valaha volt. Nem előre, hanem hátra felé megyünk.

Azok az apró-cseprő javítgatások, toldozások és foltozások mind igen szép dolgok, de ezek meg nem *mentik* az országot. A nemzetek élete felett a *nemzetközi viszonyokat szabályozó nagy politika dönt*. A belső bajokat mindig lehet orvosolni, de a nemzetközi nagy politika hibáit és tévedéseit apró eszközökkel orvosolni — *nem lehet*. És mi ezt be nem látjuk. Ezzel törődünk legkevesebbet. Egész politikai életünk: harcz a pohár vízben.

Azt mondják: 40—50 év nem számít egy nemzet életében. Nagyon is sokat számít. Megmutatták Porosz- és Olaszország, hogy mennyit számít. Mi volt Poroszország 50 év előtt. A jenai és auerstädti ketős csatavesztés jobban összetörte őket, mint minket a mohácsi vész. És hogy kiheverte az irtózatossapásokat! Nemcsak kiheverte, de a világ első hatalmassága lett.

Mi idézte elő e bámulatraméltó hatást? Egyedül az, hogy e nemzetek *aspirációi kielégítést nyertek*. Egységes, szabad, független államokká lettek. A nemzeti aspirációk kielégítése *csodás* hatással van a népekre. *Hihetetlen* fokra emeli az önérzetet, munkákra *ösztönöz*, *bátrakká* teszi a tétovázókat és *erőt önt* a gyengékbe.

Ugyanakkor, midőn a poroszok és olaszok nemzeti aspirációi életet, testet öltöttek, a magyarok nemzeti aspirációi eltemetettek. Az 1867-iki kiegyezkedésben van a sirja. Azok élnek, virulnak, óriási lépésekkel haladnak az anyagi és szellemi fejlődés útján, míg mi, mint szárnya szegett madár, a porban vergődve nyomorgatjuk életünket egyik napról a másikra.

Németországban 1870-ben a nemzet aspirációi ki lévén elégitve, a nemzeti erő a harci győzelmek után rögtön *rávetette* magát a gazdasági termelés terére, s ott ép oly bámulatos eredményeket ért el, mint a csatatéren. Mi 1867-ben nem elégittetvén ki nemzeti aspirációnkban, a közjogi harcok terére

vagyunk kényszerítve. Hét év óta közgazdasági harcban állunk Ausztriával. Ezeknek a harcoknak a szítása, fejlesztése, erősítése, kell, hogy minden időnket és összes erőnket igénybe vegye, kell, hogy minél nagyobb arányokat öltjön, mert hiszen az állami önállóság *életföltétele nemzetünknek*. E nélkül — előbb vagy utóbb — menthetetlenül elveszünk.

Eddig a nemzet tiszta látását elhomályosította a hitegetés, ámitás és hiu reménykedés köde, most már tisztán láthat. A köd szétfoszlott. Tények vannak előttünk. A kétségbeesésig szomorú tények. Most már számitást tehet az ország, mit adott ezért a kiegyezkedésért és mit kapott ezzel a kiegyezkedéssel.

De hát ne rekrimináljunk a multak felett. Ne feszegessük mi most, mi volt az 1867-iki egyezséget megkötő férfiak indoka: az-e, hogy a nemzet és uralkodó között a multak eseményeinél fogva még nagy volt a bizalmatlanság s nem akarták feszíteni a hurt, tehát inkább engedtek, mint újabb szenvedéseknek menjenek eléje; az-e, mert csakugyan hittek, hogy a két birodalom életföltételei megkívánták a közjogi alapnak olyatén való átalakítását, amint azt megcsinálták; az-e, mert valósággal az volt a meggyőződésük, hogy a magyar korona országainak a pragmatika szankció által is biztosított közjogi önállósága is sértetlenül meg lesz óva a kiegyezkedés által — ne feszegessük most már ezeket. Akár mi

indok vezette őket, elég az hozzá, hogy *rettenetesen csatlakoztak* föltevéseikben.

Az a két cél, melyet a kiegyezkedésnek meg kellett volna valósítani, hogy Magyarország kulturális és anyagi fejlődésének és felvirágozásának útjából az akadályok elháríttassanak és az ország souveraenitása is sértetlen maradjon — *nem lőn megvalósítva*, nem is lesz megvalósítható soha a mai politikai rendszer mellett. Ezt a folyvást tapasztalható tények cáfolhatatlanul bizonyítják minden nap. Nem lesz *megvalósítva* az a harmadik cél sem, mely a legfontosabb volt a kiegyezkedés megkötésénél, hogy a két állam összes védereje *egyesíttessék* a nagyhatalmi állás fentartására és erősítésére. Eddig a két állam összes véderejének *egyesítését*, igaz, még nem tette próbára semmi európai bonyodalom. A hiu reménységben élők kiábrándítására, igaz, az események még nem szolgáltatnak alkalmat. De ha eljő az alkalom, ha eljő a megpróbáltatás ideje, ki fog derülni, hogy a véderő *közössége* a jövőben ép oly kevésbé nyújt biztonságot, mint a hogy nem nyújtott biztonságot a múltban sem. Óriási nagy gépezet, igaz, ez az osztrák-magyar hadsereg. De csak gépezet, erkölcsi rugók nélkül. Erkölcsi rugók nélkül pedig győzni nem lehet. A háboruban a siker felett az erkölcsi rugók határoznak — megmondta ezt már nagy Napoleon.

Nem lévén elérve a cél — a politika, a józan ész, az önfentartás ösztöne mind azt parancsolják, keressünk tehát más utat és módot ezen célok megvalósítására. Menjünk el a bajok kutforrásáig. Ausztriával összekötött közjogi helyzetünkben van a baj. Ott kell kezdeni az orvoslást.

„Nem lehet a közjogi helyzeten változtatni“ — halljuk minden oldalról.

„*Hígyjék el* nekem tisztelt képviselőtársaim, ott a függetlenségi párton, mi is *jobb szeretnők*, ha azon a helyen, ahol most Európában az osztrák-magyar monarchia áll, csak egy nagy és hatalmas Magyarország állana, olyan Magyarország, aminő a Korvin Mátyásé vagy a Nagy Lajosé volt, mely a többi nagyhatalmak sorában egyenrangú tényezőként szerepelhetne. De a történeti fejlődést, a történeti fejlődésen nyugvó államalakulást *nem lehet megváltoztatni*.“

Ezeket mondta gróf Csáky Albin, a kormánypárt egyik főembere, volt miniszter, most a felsőház elnöke, egyik beszédében.

De hát ha ők is, ott a kormánypárton, *jobb szeretnének* egy önálló, nagy, hatalmas országot látni a mostani tartomány helyett, miért nem csinálják meg?

A történeti fejlődésen nyugvó államalakulást *nem lehet* megváltoztatni — mondja Csáky Albin gróf.

Mit jelentsen ez? A történeti fejlődésen nyugvó államalakulást meg lehetett változtatni 1687-ben, midőn a királyválasztás jogáról lemondott az ország?

Meg lehetett változtatni 1723-ban, midőn a nő-ági örökösödést elfogadtuk, meg lehetett változtatni 1848-ban, midőn a népképviselési rendszert behoztuk; meg lehetett változtatni 1867-ben, midőn a dualizmus alapján az ország közjogi helyzete új átalakulást nyert? A történeti fejlődésen nyugvó államalakulások lényeges megváltoztatásai voltak ezek. Eddig tehát lehetett a történeti fejlődésen nyugvó államalakulásokat megváltoztatni, csak most nem lehet? Talán valahol az örök végső könyvből olvassa ki Csáky Albin gróf (s a többi kormánypárti vezérférfit, kik vele egyetértenek) hogy a magyar államátalakulást az első ezer évig lehet folyton-folyvást változtatni, de a második ezer évben már többé nem lehet. Elértük fejlődésünk határának végpontját. Államalakulást változtatni többé nem lehet. Csodálatos egy logika! Ha így gondolkoztak volna a mi őseink, akkor nem lehetett volna sem a király szabadválasztás jogát eltörölni, sem a pragmatika szankciót megcsinálni, sem az 1848-iki törvényeket életbe léptetni, sem az 1867-iki kiegyezkedést megkötni. Ezek a történeti fejlődésen nyugvó államalakulásokat mind *megváltoztatták*, még pedig, gyökeresen megváltoztatták.

És tudja-e Csáky Albin gróf, mit jelentenek az ilyen nyilatkozatok? Midőn azt mondja: „Mi is *jobb szeretnénk* itt egy nagy és hatalmas Magyarországot“, az annyit jelent, hogy a kormánypárt, vagyis az országgyűlés többsége is jobb szeretne itt egy nagy

és hatalmas Magyarországot — de nem lehet. Ha pedig a törvényhozás egyik faktora nem teheti azt, amit „jobb szeretne“, annak csak egy akadálya lehet. Ez az egy akadály a törvényhozás másik faktora: a király. Mert ha a király is „jobb szeretne“ itt egy nagy, hatalmas Magyarországot, és az országgyűlés többsége is jobb szeretne — no hát akkor megvolna. Egy országban, hol nemzet és király egyet akar, az állam átalakulásának semmi sem állhatja útját. Csáky Albin gróf kijelentései tehát egyedül a király ellenállására céloznak, azért, mert nem történhetik meg az, mit az országgyűlés többsége is „jobb szeretne.“

*

Ily meggondolatlan beszédek rémséges módon megnehezítik a követendő út tiszta áttekintését. Ily nagy pozíciókat elfoglaló államférfiak könnyelműen odavetett nyilatkozataira nem csoda, ha az ellenzék részén is fölmerülnek oly kijelentések, miszerint Magyarország állami önállóságát és függetlenségét csak külesemények folytán lehet elérni. Nem csoda, ha sokan arra a meggyőződésre jutnak, hogy Magyarország állami érdekei kielégítést nem nyerhetnek, míg Ausztria fel nem bomlik, míg az uralkodó-ház ott nem hagyja az osztrák császári koronát.

A bizalmat nemzet és király között, a hitet egy jobb jövő iránt — ez uralkodóház alatt, senki soha jobban meg nem ingatta, mint ahogyan most megin-

galják a mi vezető államférfiaink — tetteikkel és beszédeikkel.

Ha a nemzetnek valamely jogos követelése nem nyerhet érvényesülést, azt *sejtetik* rögtön a miniszterek, hogy ellene van a király, ellene van az uralkodóház. *Hivatalosan* sohasem lett ugyan ez az ország előtt *constatálva*, de terjesztik kéz alatt, négy szem közt, titokban, hogy a loyális alattvalókat kívánságaik további hangoztatásától örökre elnémitsák.

Tisza Kálmán kezdte el ő felsége személyét saját elvtelenségeinek takarójául felhasználni. Most már követi Széll Kálmán a kiegyezkedésben.

Tisza Kálmán mondta az önálló magyar bank kérdésében, hogy ő felsége *aggályait* nem volt képes eloszlatni, tehát lemondott ő is az országnak az önálló bank felállítás iránti jogáról. Lehet, voltak aggályai ő felségének, lehet, nem voltak. Tisza Kálmán egész politikai élete hazugság volt. Ki adhat hitelt Tisza Kálmán szavainak? De ha csakugyan voltak ő felségének aggályai, miket Tisza Kálmán nem tudott eloszlatni, mi következik ebből? Az, hogy hagyta volna ott Tisza Kálmán a helyét és majd jött volna más, aki képes lett volna eloszlatni ő felsége aggodalmait; vagy ha az a másik sem lett volna képes eloszlatni az aggodalmakat, jött volna egy harmadik, de az ország jogának érvényesülését gyáván elejteni nem lett volna szabad semmi körülmények között.

Felhoztam már egy alkalommal, de felhozom

ujból, mert rendkívül tanulságos és jellemző, hogy Bécs városa megválasztotta Luegert polgármesterévé. Ő felségének aggodalmai voltak és Lueger megválasztását nem hagyta helybe. Ha Bécs város választópolgárai politikailag ép oly elvtelen és jellemtelen emberekből állt volna, mint Tisza Kálmán, ugy egyszerűen elejtették volna Luegert és *más* polgármestert választanak. Bécs város polgárai azonban az elv emberei voltak, megmaradtak a mellett, a mit komolyan megfontolva egyszer elhatároztak és megválasztották Luegert másodszor is, harmadszor is, Ő felségének *minden aggodalma dacára*. S mit tett ő felsége? Látva a nép kitartó ragaszkodását elvéhez és meggyőződéséhez, ő ejtette el aggodalmainak és megerősítette Luegernek polgármesterré történt megválasztását. Ahol a népek erős elhatározása oly félreismerhetlen módon megnyilatkozik, ott meg kell szűnni az ő aggodalmainak — gondolta Ő felsége. — És meg is szűnt.

Semmi kétség benne, hogy ha Tisza Kálmán ott hagyja helyét és az utána következő miniszterelnök ujból előáll az önálló bank felállításának követelésével, vagy ha ez még nem volt volna elég, a harmadik miniszterelnök sem tágitott volna egy hajszálat sem követeléséből, ma már megvolna az önálló magyar bank meg az önálló vámterület is — oly igaz, mint-hogy isten van az égben.

Aki figyelemmel kíséri az eseményeket, hiszen

számos példát találhat, mely királyunk alkotmányos érzületét fényesen bizonyítja. Felsorolok néhányat:

1861-ben, az első országgyűlésnek, a meghívó levél értelmében, Budán kellett volna tanácskozásait tartani, az 1848-iki törvény ellenére, mely Pestet jelöli ki az országgyűlés helyéül. Minden felszólalás sikertelen volt. A koronatanács Bécsben, melynek tagjai között magyar államférfiak is voltak, *mereven ragaszkodott a meghívó-levél tartalmához*, s követelte, hogy az ülések *Budán tartassanak*. Apponyi György gróf országbíró, látva, hogy így az országgyűlés meg sem fogja kezdeni tanácskozásait s mindjárt az első lépésnél hajótörést szenved ő felségének kiegyezkedési kísérlete, *saját felelősségére* a Budán történt megnyitás után rögtön Pestre tette át az országgyűlés tanácskozásait — a Bécsből vett *utasítás ellenére*. Apponyi György gróf még aznap este felsietett Bécsbe ő felségéhez, hogy tettének következményeivel leszámoljon. De mekkora volt meglepetése, midőn ő felsége gratulált neki, s teljes helyeslésével találkozott, hogy félszeg tanácsosai által reátukmált rendeletet komolyan nem vette.

Ma is életben van több oly intézkedés, mely sérti a nemzet jogait és önérzetét, miket ha nem respektálnánk, azzal az uralkodó mit sem törődne, mert nem az *ő intencióiból* vannak még életben, hanem az udvar körében élő *régi reakcionárius* emberek intézkedése folytán. Csak magyar állam-

férfiak kellenének, kikben van erély és bátorság ezen régi reakcionárius emberek intézkedését *semmibe* sem venni! De ezekkel kikötni a magyar miniszterek nem *mernek*. Féltik a hivatalukat.

1868-ban a koronázási nemzeti ajándékot 500,000 forintot, a honvédeknek adta a király. Ha azt tanácsolják vala neki, hogy nem csak az élőket, hanem a holtakat is meg kell engesztelni, semmi kétség benne, hogy az aradi vértanúk sirhantja fölé ő emelteti az emlékszobrot. Ez a második lépés csak logikai következése lett volna az első lépésnek. Aki az élőknek kezet nyújt a feledés jeléül, az a holtak sirjára is hullat egy virágot a megbánás fájó érzetének fejében. Csak egy nemes szív bátor tanácsa kellett volna hozzá.

Hogy Kossuth Lajos halálakor királyunk nem adott kifejezést részvétének, ahoz csak ily nemes szív bátor tanácsa hiányzott. Aki adománya által kezet nyújt a *legutolsó* honvédnek is, az nem vonakodhatik részvétét kifejezni a *legelső* honvéd sirja felett sem. Az olasz király levélben fejezte ki részvétét egy *republikanus* római triumvir halála felett, aki nem vállalt képviselőséget, csak azért, mert neki nem akart hűséget esküdni. Az angol király vendégül látta magánál a boer vezéreket, kik néhány hónap előtt még élete és trónja ellen törtek. Ferencz József király van olyan nemes gondolkozásu ember, mint akár Umberto király, akár Edvard király. A bécsi udvar szükeszü, gyáva, reak-

cionárius tanácsadói egyedül az okai, hogy királyunknak még humánus, nemes gondolkozását is kétségesse teszik a világ előtt.

Midőn — Szláv miniszterelnök idejében — egy magyar leszámítoló bankról szóló törvényjavaslatot akart a kormány a magyar országgyűlés elé terjeszteni, az osztrák kormány belekapcáskodott s ő felsége e tárgyban „közös“ értekezletre hívta fel Szláv József miniszterelnököt Bécsbe. Ez hódolatteljes tisztelettel ugyan, de a leghatározottabb hangon jelentette ki, hogy ő olyan ügyben, mely Magyarországnak kizárólag belügye, osztrák miniszterekkel együtt nem tárgyal. Nem is tárgyalt. Ő felsége helyeselte a magyar miniszterelnök álláspontját, a közös értekezletből nem lett semmi, bár ő hívta meg arra a miniszterelnököt az osztrák udvari emberek félszeg tanácsára.

1871-ben Csehországnak, melynek ép oly kétségbevonhatlan jogai vannak az állami önállóságra mint nekünk, megígérte ő felsége, hogy a cseh királyság jogainak elismerését koronázási esküvel fogja ismét megújítani. Meg is tartotta volna, ha tanácsosai mindenféle falra festett rémek ijesztgetéseivel meg nem akadályozzák benne. Véghetetlen sajnálatos, hogy magyar államférfi keze volt benne. Különös szerencsétlensége királyunknak, hogy midőn Magyarország jogainak elismeréséről van szó, akkor az osztrák államférfiak esnek neki, mikor pedig az osztrák népek

szabadságát akarja életre keltetni, abban meg a magyar államférfiak akadályozzák.

1888-ban kétségtelen jelét adta királyunk, hogy az ő ideálja is az volna, ha itt egy nagy, egységes magyar nemzeti állam alakulhatnék. Fiát, Rudolf trónörököst, egyenesen leküldte hozzánk, hogy az erdélyi magyar közmívelődési egylet javára Budapesten rendezett nemzeti ünnepélen tevékeny részt vegyen. Nagyon szépen mondta Károlyi István gróf a felső-magyarországi közmívelődési egylet nagygyűlésén, Nyitrán, hogy királyunk, midőn megengedte Rezső királyfinak, miszerint résztvegyen az erdélyi magyar közmívelődési egylet javára Budapesten az általa rendezett nemzeti ünnepélyen, *ezáltal kétségtelenné tevé a magyar közmívelődés iránti meleg érdeklődését.* „Az akkori kormány félt, habozott, — mondá Károlyi István gróf — de a király nem habozott, nem félt, leküldé fiát közénk, mintegy így szólva általa: Áldásom kísérje nemes és jóságos munkátokat.“

Hogy az *egységes magyar nemzeti állam* azóta nem halad a megvalósulás felé, nem fejlődik, nem erősödik, hanem inkább a széthuzás, a nemzetiségi izgatás megdöbbentő jeleit látjuk folyton folyvást szaporodni, annak oka nem a király, hanem oka a kormány, mely a nemzeti egységen ejtett minden gyalázatos sérelmet eltűr, büntetlenül hagy, okai vagyunk mi magunk, kik az igazi lelkesedést fellobbanó szalma-lánggal, a soha nem ernyedő tevékenységet üres

hűhóval véljük pótolhatni. Nemzeti aspirációkat így megvalósítani nem lehet. Támogatásunkra eljöhet a király, de lelkesedést, erőt, kitartást nem önthet belénk.

Midőn a kormány a polgári házasság behozatalát elhatározta, ő felségének súlyos aggodalmai voltak. De mikor értesült arról, hogy annak elejtése be sem látható válságokba sodorná az országot, aggodalmai felett győzedelmeskedett az alkotmányos elv. Aggodalmai más államok alkotmányos fejedelmeinek is vannak. De a tanácsosok, ha arratermett emberek, erélylyel, észszel és határozottsággal eloszlatják az ilyen aggodalmakat. Anglia királynéja, Viktoria, egyszer vonakodott valamit aláírni s a miniszter sürgetésére azt mondta: „Én Anglia királynéja vagyok.“ — „Én pedig az angol nép vagyok“ — felelt neki vissza a miniszter. S a királyné szó nélkül aláírta az okmányt.

*

Nagyjelentőségű dolgok ezek, bármily kicsinyeknek látszanak. Azt jelentik, hogy ha ő felsége oldala mellett mindig arratermett, nagy koncepcióju államférfiak állanak mint tanácsadók, a két birodalom népei nem sinlődnének a mai nyomoruságos állapotban. Azt jelentik, a mit folyton hangoztatok és fogok hangoztatni mindig, hogy *alkotmányos államban* mindig minden kormányzási helytelenségért, roszért egyedül és kizárólag a minisztereket kell okolni. Ezeknek vagy észbeli, vagy érzelembeli vagy jellembeli fogya-

tékosságuk az oka minden nyomorúságunknak. Ha az uralkodók nem találnának szolgálékü eszközöket káros intézkedéseik végrehajtására, akkor tehetetlenek lennének még az oly uralkodók is, kikben rossz indulatok lakoznak. Azért a kétségbeesésig sanyargatott népek kitörésének legészszerűbb megnyilatkozása az, midőn nem az uralkodókat szidják a nagy szenvedésekért, hanem lámpavasra huzzák azok tanácsosait.

Mindig mélységes hazafiui aggodalmat érzek, valahányszor a képviselőházban, sajtóban, vagy akár az országban bárhol, elvbarátaim keserű kifakadásokban támadják a népek jogainak csorbitásáért a *király személyét*. Nincs az az erős és kiméletlen kifakadás, melyet az ország jelenlegi elviselhetetlen helyzete nem igazolna. De a kifakadásokat nem a király személye, nem az uralkodó-ház ellen, hanem azok tanácsosai, a miniszterek ellen kell intézni.

Ha az államélet bármely terén elkövetett jogtalanságokért nem a minisztert, hanem a király személyét támadjuk, két végzetes hibát követünk el. Először felmentjük a felelősség alól azt, ki egyedül felelős minden kormányzási intézkedésért, a minisztert; másodszor azt, hogy az igazságtalan támadások által keserűséget keltünk a királyban, magunk ellen, — nem személyeinket értem, személyeinkkel keveset törődöm — de az elvek ellen, melyeket képviselünk. Gyenge jellemű miniszterek mindig szívesen látják azt, ha az ellenzék a király személyét támadja, mert ezzel

erősítik állásukat — ők figurálhatván ottfenn, mint egyedül igaz hivei a trónnak. Ugy tüntetik fel magukat, mint egyedüli támaszait a dinasztíának, ellen-szenvet keltenek az uralkodóban az ellenzék iránt, kiket, szerintök, meghallgatni annyi, mint a dinasztia ellenségeivel barátkozni.

Érzem én, tudom én, hogy nehéz a feledés. A gonoszságnak oly mérhetetlen nagy foka, erkölcsnek, jognak, törvénynek és igazságnak oly galád lábbal-tiprása, mint a minökkel nemzetünk története tele van, irtózatot nyomokat hagy hátra a népek életében. Nem lehet azt egyszerre megsemmisíteni. Temető ez ország, amerre szemünk eltéved, függetlenségünk szent ügye lángelelő vértanuinak emlékezete kísért mindenütt. Ezeknek látása, térdre borulni készíttet minden igaz hazafit az ájtatos kegyelet. Ezeknek látása nem alkalmas arra, hogy hitet, bizalmat keltsenek bennünk a jövő iránt. Érzem én ezt, tudom én ezt. De hát mi politikát csinálunk most. Nem érzelmek, hanem érdekek vezessenek bennünket az ország sorsának intézésében. Nem az *érzelmeinkre* kíváncsi most a nemzet, hanem *tetteinket lesi*.

A király koronázása fordulópontot képez Magyarország történetében. A koronázás előtt egy absolut uralkodóval szemben jogaink védelmére a passzív ellenállás mellett csak egy eszközünk volt: a fegyver. A világhelyzet változásától, a külhatalmak segélyétől vártuk és reméltük állami függetlenségünk helyreál-

litását. Ma egészen más a helyzet. Ma az alkotmányosság útja áll előttünk. Ma az alkotmányosság által nyújtott fegyvereket kell kihasználni. De ezeket aztán ki kell használni teljesen.

Ha 1867-ben az *engedékenység* volt fegyverünk, hogy nemzet és uralkodó a kiengesztelődés útjára *rátérhessenek*, most az *erélyesség* legyen fegyverünk a jogok teljességének megnyerésében, hogy a kiengesztelődést állandó és zavartalan békesség követhesse.

A kiengesztelődés óta elegendő idő telt el, hogy nemzet királyát, király nemzetét megismerhesse, de ezen kölcsönös megértésnek *állandó frigyen* kell végződnie, mely a nemzet minden jogának visszaadásával betetőzi a bizalmat és zavartalan ragaszkodást szül nemzet és király között.

Ez jelenti azt, hogy a politika az exigenciák tudománya. A cél mindig egy és ugyanaz; ma is az, ami a koronázás előtt volt: Magyarország állami önállóságának kivívása, mely egyedüli mód a nemzet boldogulhatására és amely nélkül nemzetet nagygyá, megelégedetté, boldogga tenni soha nem lehet. A cél nem változott, csak a fegyverek változtak ugyanannak a célnak az elérésére.

A cél elérésére nem szabad minden időben, minden körülmények között az egyszer megválasztott úthoz és módhoz ragaszkodni. Ami helyes út és mód volt tegnap, az nem helyes út és mód ma, ugyanannak a célnak az elérésére. Az utak és mó-

dok változhatnak, csak a cél maradjon változatlan.

Egy hosszú élet kinos szenvedései és csalódásai vitték rá királyunkat, hogy magát megkoronáztassa. Az alkotmányosság terén meg is fog maradni, mert *minden* más utat és módot, mely egy uralkodó részére még nyitva áll, már ő megpróbált s egyik sem vált be. De meg is akar maradni, azt bizonyítja az a *tény*, hogy 35 év óta, mióta királyunk megkoronáztatott, egyetlen egyszer sem tapasztalta a két birodalom népe, hogy neki az alkotmányos formákhoz való szigorú ragaszkodás terhére van, sőt éppen ellenkezőleg, arról győződhetek meg, hogy évekig tartó osztrák parlamenti válságok dacára föltétlen hűve az alkotmányos életnek. Hogy népei nem élvezhetik az alkotmányosság *áldásait*, annak nem ő, hanem miniszterei, tanácsosai az okai, akik tehetetlenek és képtelenek oly politikát csinálni, mely a népek teljes megelégedése mellett az uralkodót is megkímélné a sok meghurczoltatástól.

Nem tartom tehát célravezetőnek, hogy mi, alkotmányos viszonyaink között — csak a *multakra való hivatkozással* vagy a multak által fölkeltett *ézelmeknél* fogva bizalmatlankodjunk királyunk igazi alkotmányos érületében, *még mielőtt* az alkotmány által rendelkezésünkre álló fegyvereket ki nem használtuk s az alkotmányosságot *ki nem próbáltuk*.

Nekünk ki kell próbálni az alkotmányosságot.

Mi azt nem mondhatjuk, hogy a nemzet jogos igényei kielégíthetést nem nyerhetnek — mert hiszen még meg sem kísérltük. Első és legfontosabb kötelességünk tehát a nemzet igazainak kivivására megtenni a *kísérletet*.

*

Miben áll az alkotmányosság ezen kipróbálása? Az magának az alkotmányos életnek természetéből folyik. De megmondta ezt Kossuth Lajos is. Kossuth Lajosnak igaza van. Mint mindenben, úgy ebben is. Mit akartak az 1848-iki törvények alkotói elérni? Kossuth Lajos erre irataiban következőleg válaszol:

„Azt, hogy oly intézményes biztosítékokról gondoskodnak, melyek Magyarország törvényes önállóságát nem teszik többé ki a folyton megújuló megtámadásoknak s a magyar nemzetnek soha sem jutott eszébe szakítani akarni a *pragmatica* sankcióval, mert meg lesz valósítva annak azon föltétele, hogy Magyarország egész kormányzati rendszerében független és saját önállósággal bíró oly szabad ország, mely semmi más országnak vagy népnek nincs lekötvé.”

„Én, — mondja Kossuth Lajos — saját személyemre nézve levontam az 1848-iki *loyalis igyekezet megghiusulásából* a tanulságot: az összeférhetlenséget. De a nemzet *más helyzetben van*. Miután Ferencz József fejedelemnek magyar királylyá megkoronázásával a nemzet a Habsburg-házzal a kiengesztelődés útjára tért, az ellentétes érdekek kiegyeztetésére

1848-ban *megkísérlett* mód *sikerülhetése* felől az *utolsó szó még nincs kimondva*. Az én általam összeférhetlennek tartott osztrák császári és magyar királyi comulatio ellentéteinek az 1848-iki alapon a *nemzet meglegedésére kiegyeztetése vagy ki nem egyeztethetése* olyan kérdés, amely *még gyakorlatilag nincsen eldöntve*.“

Ugy van. Tökéletesen igaza van Kossuth Lajosnak. Az 1848-ban *megkísérlett* mód: Magyarország állami önállóságát és függetlenségét biztosítani, ha nem sikerült *akkor*, sikerülhet *most*. Az utolsó szó erre nézve még nincs kimondva. Ez a mai politikai rendszer fejleszthető, *módosítható* a nemzet teljes meglegedésére. Az *még nincs eldöntve*, hogy nem fejleszthető, nem módosítható. Az még nem bizonyosodott be, hogy a mai rendszer — alkotmányos uton-módon — nem változtatható-e meg a nemzet érdekeinek megfelelőleg. Ez még kérdés. Ezt felderíteni a mi feladatunk. Lehet, az fog kiderülni, hogy ez a jelenlegi alkotmányosság nem egyéb, mint egy álcázott abszolútizmus, mely mellett a nemzeti akarat soha sem érvényesülhet, — s ez esetben tudni fogjuk hazafiui kötelességünket — de ez ma még nincs kiderítve. Ezt kideríteni a mi feladatunk. Az osztrák császár és magyar király közti ellentétek kiegyeztethetők-e vagy sem, az a gyakorlatban még eldöntve nincs. Azt eldönteni most a mi feladatunk.

De hát mikor lesz, mikép lesz az utolsó szó kimondva, hogy az 1848-ban *megkísérlett* mód, vagyis

Magyarország állami önállóságának helyreállítása sikerülhet-e vagy nem? Mikor lesz az gyakorlatban eldöntve, hogy az osztrák császár és magyar király közti ellentétek a nemzet megelégedésére kiegyeztethetők-e, vagy ki nem egyeztethetők?

Erre a kérdésre a következőket válaszolom:

Ma alkotmányos életet élünk. Mi az alkotmány? A nemzet akaratának a teljesítése. A nemzeti akarat érvényesülhetése — alkotmányosság. A nemzeti akaratnak nem érvényesülhetése — abszolutizmus. Mikép nyilatkozik meg a nemzet akarata alkotmányos államban? A törvényhozás által.

Magyarország törvényhozása kinyilatkoztatta-e már a nemzet abbeli akaratát, hogy kívánja az önálló magyar hadsereget, vagy azt, hogy kívánja az önálló magyar külképviseletet, vagy azt, hogy kívánja az önálló külön vámterületet, egy szóval, kívánja az ország önálló állami függetlenségét, ugy a politika, mint a közgazdaság minden terén?

Nem. Ezt a mi törvényhozásunk 1867 óta még soha ki nem nyilatkoztatta. A mi törvényhozásunk ily kérelemmel még sohasem járult a király elé. A király még sohasem jutott abba a helyzetbe, hogy *nyilatkozhassék*: hajlandó-e a nemzet ebbeli kívánságait teljesíteni vagy nem. A nemzet törvényhozása az állami önállóság ezen nélkülözhetlen föltételeinek megadását *sohasem kérte a királytól, tehát a király meg sem adhatta*. A törvényhozás meg sem ismertette a király-

lyal a nemzet ebbeli óhajtásait, tehát a király nem is teljesíthette. A nemzeti akarat törvényszerűen, alkotmányos formákban soha meg nem nyilvánult, tehát törvényszerűen soha az alkotmányos király sem nyilatkozhatott.

Miféle örült beszéd tehát, mily bolondítása a nemzetnek, mely megrágalmazása az uralkodónak, azt mondani, a nemzet ebbeli jogos kívánságai nem teljesülhetnek, mert a király nem akarja.

Egyik nap azt hirdetni, hogy királyunk a „legalkotmányosabb uralkodó“ Európában, másik nap pedig azzal állni utját a nemzet jogos követeléseinek, hogy a király nem akarja. Ráfogni a királyra, hogy ha a nemzet sérelmei orvosoltatnának, akkor a király „hiába élt“ volna — ez vagy hazugság vagy ámitás. A kettő közül egyik nem lehet igaz. Ha ellenszegül nemzete akaratának a király, akkor nem a „legalkotmányosabb uralkodó“, ha pedig alkotmányos uralkodó, akkor hazugság minden szó, mely a királyt állítja oda anyagi vagy szellemi fejlődésünk akadályául.

Hol van a magyar törvényhozásnak abbeli határozata, mely az önálló államiság föltételeit: a külön véderőt, külön diplomáciát, a gazdaság minden ágában való önálló rendelkezési jogot követeli? És hol van a törvényhozásnak a király elé terjesztett ezen határozatára a válasz? Sehol. Ilyen határozat nincs. Tehát válasz sem lehet.

Ha a nemzet képviselőtestülete látva a minden

téren bekövetkezett anyagi pusztulást, látva a megélhetés kényszere által kergetett kivándorlók százazereit, látva a magyar nemzeti állam *egységének* züllesztését a nemzetiségi vidékeken és megértve azt, hogy mindennek gyarmati helyzetünk az oka, mert nem vagyunk ura saját sorsunknak, önrendelkezési jogunk az állam életbevágó legfőbb ügyeiben nincs, ennél fogva nincs hatalom a kezünkben s akinek nincs hatalma, annak nincs tekintélye sem — ha mindezt látva és megértve, szörnyű tespedéséből felocsudna a törvényhozás és komoly méltósággal, mint nemzethez illik, erős elhatározással, mint törvényhozóknak kötelességük, arra határozná el magát, hogy — mint a nemzet megélhetésének nélkülözhetlen föltételét — az önálló államiság minden attributumát követelné Ő felségétől — a *kérdés meg lenne oldva*. Mert vagy teljesítené az uralkodó a törvényhozás kívánságát vagy felosztatná az országgyűlést. Az országgyűlés felosztatására, új választások elrendelésére jogot ad az alkotmány az uralkodónak, megtudandó, helyesli-e a nemzet a volt képviselői által követett politikát vagy nem? Ha azonban az új országgyűlés a régi felosztott országgyűlés álláspontjára helyezkedik, ha annak határozatait az új országgyűlés is magáévá teszi és azokhoz szigoruan ragaszkodik, akkor az uralkodó előtt *csak két ut van*: vagy teljesíteni a nemzet akaratát vagy félrelökni az alkotmányt és abszolút hatalommal uralkodni.

Ekkor lesz az utolsó szó kimondva, de ma még nincs kimondva. Ekkor lesz gyakorlatilag eldöntve, hogy a mi alkotmányos életünk igazi alkotmányosság-e vagy csak merő szemfényvesztés? Ekkor lesz eldöntve, hogy az osztrák császár érdekei és a magyar király érdekei közti ellentétek kiegyeztetetők-e vagy ki nem egyeztetetők. De ma még nincs eldöntve.

Ezt eldönteni, föltétlen érdekében van még azoknak is, kik abban a hitben élnek, hogy minden kiegyenlítési kísérlet hiábavaló, hogy minden törekvésnek csalogódás lesz a vége. A kísérletet megtenni ezeknek is kötelességük. Így nyernek *erkölcsi alapot, jogosultságot*: más fegyverekhez nyulni. A sorrendet minden körülmény között meg kell tartani. Execucióhoz előbb nem nyulhatok, míg jogos követelésem érvényesítését rendes, törvényes uton meg sem kísérem. Miért kiugorni az ablakon, míg meg nem próbálom, hogy az ajtón nem jöhetnek-e ki? A nemzetnek ki kell meríteni az alkotmányos fegyverek egész tárházát, mielőtt más fegyverekhez nyulna. Mi még ki nem meritettük s így nem is mondhatjuk, hogy Magyarország állami önállósága alkotmányos uton el nem érhető.

*

Az a kérdés tehát, bir-e elegendő erővel és hazafisággal az alkotmány *kipróbálására* a mi mostani tövényhozásunk?

Nem bir. A mi törvényhozásunkban sem hit, sem erő, sem akarat nincs. A mi törvényhozásunk nem számít. Ha jogtalan meg terheltetésbe akarják belevenni az országot, vagy a nemzetnek valamelyik jogát megnyirbálni vették célba, úgy sok különböző faktor hozzájárulását megnyerni szükségesnek találják ugyan, de azzal senki sem törődik, hogy mit szól majd hozzá a képviselőház. Ez nem számít. Tudja mindenki, hogy azt fogja tenni, amit a kormány akar. Igazi alkotmányos országban a törvényhozás kifolyása: a kormány. Nálunk a kormány kifolyása a törvényhozás. Nálunk olyan a parlament, a minőnek azt a kormány kívánja. Ha ma a kormány azt mondja, legyen külön vámterület, hát a parlament rámondja, legyen külön vámterület. Ha a kormány azt mondja, legyen közös vámterület, hát a parlament rámondja, legyen közös vámterület. A törvényhozóknak önálló meggyőződésük nincs. Vagy havan is, azt akkor tagadják meg, mikor a kormány kívánja. A képviselőtestület ma nem a nép érdekét védi, nem a nép jólétének őre, hanem végrehajtó közege a kormány akaratának. Egy consorcium van itt az országban, tagjai a legjövendelmezőbb pozíciókat foglalják el, kezükben van a pénz, hatalom és a sajtó, ezeknek végrehajtó közege a képviselőtestület.

Gyönyörű az az elmélet, hogy ha a nemzet nincs megelégedve sorsával, *küldjön* oly többséget az országgyűlésre, amilyen neki tetszik, amelyik megváltoztatja

az ország politikáját. Ez volna az igazi alkotmányosság útja. De ez nálunk *lehetetlen*. Három oknál fogva lehetetlen. Először, mert nálunk nincs politikai erkölcs. A politikai feslettség rémséges arányokat öltött. A képviselők nem ismerik becsületbeli kötelességöknek megtartani azt, amit választóiknak megígérték. Egész sereg képviselő volt, kik választóiknak megígérték, hogy a quotát nem emelik fel. Mégis fölemelték. Most is van egész sereg képviselő, kik az önálló vámterület hiveinek váltották magukat, azért választattak meg. Mégis ellene fognak szavazni. Nálunk a választókat megcsalni nem bűn, hanem élelmesség. Nem csak egyszerű képviselők, de pártvezérek, sőt egész pártok megcselekszik. Nincs semmi értelme, semmi sulya annak, hogy a képviselőket nyilvánosan tett *fogadalmaik alapján* megválasztják kerületeikben, ha itt az országgyűlésben gyalázatosan *hütlenek lesznek* fogadalmaikhoz. Másodszor lehetetlen, mert nálunk a kormány hatalma, befolyása pénzzel, kitüntetésekkel, javadalmak osztogatásával oly rettenetes nagy, hogy akarata ellenére a törvényhozásba oly többség nem *jöhet*, aminőt oda beereszteni nem kíván. Harmadszor lehetetlen, mert a választási jogosultak száma az országban oly csekély, hogy azok az *egész nemzet igaz akaratát nem is képesek tolmácsolni*. Arra pedig a mai viszonyok között semmi reményünk nincs, hogy *a maga rendes útján* a politikai erkölcsök megjavuljanak, a kormány hatalma korlátozassék és az általános választói jog behozassék.

Csakugyan igaza van azon államtudományi íróknak, kik azt mondják, hogy mai napság már nem a királyok mindenhatóságának, hanem ezen konszorciumoknak: a parlamentek mindenhatóságának kell határt szabni. Ma az igazi hazafiság, az igazi szabadelvűség azt követeli, hogy minden eszközzel *módot keressünk* ezen parlamenti többségek rettenetesen romboló és káros hatalmát ellensúlyozni és megtörni.

Nincs tehát semmi lehetőség arra, hogy a mostani törvényhozás a *nemzet életfeltételeinek megvalósítására rendes alkotmányos uton és módon komoly kísérletet tegyen*. Az a konszorcium, mely a hatalmat kezében tartja, *a saját részéről* semmi szükségét sem látja annak, hogy a létező állapotokon javítson vagy változtasson. Ő jól érzi magát, az országgal pedig nem törődik.

Rendkívüli eszközökhöz kell tehát nyulni az ország megmentésére, mert hogy az országot a fenyegető szétzúllástól meg kell menteni, az minden kérdésen fölül áll.

Ebben az állapotban, melyben ma van az ország, tovább hagyni nem lehet. Azok, kik az ország sorsára befolyással bírnak, a képviselők, ennek az állapotnak továbbfolytatását *közönyösen* nem nézhetik. A nemzet kárhoztatása nemcsak azokat éri, kik a *bajt megteremtették*, hanem azokat is, akik *meg nem akadályozták*, mikor azt megakadályozni *módjukban lett volna*.

A függetlenségi párt vállaira nehezedik tehát az ország megmentésének sulyos és sürgős feladata. A függetlenségi pártnak befolyása a nemzetre nagy, száma tekintélyes. A függetlenségi párt erős elhatározása segíthet csak az országon. De ennek az elhatározásnak *rendíthetetlennek kell lenni, mely ingadozást nem tűr, alkuvást nem ismer.* A függetlenségi párt *komoly akciójával figyelmessé kell tenni a királyt,* hogy itt egy könnyelmű, ledér érdekeket hajhászó többség és kormány tartja kezében a hatalmat, mely *végkövetkezményeiben az ország és fejedelem romlására fog vezetni.* Ha már nincsenek a királynak igaz tanácsosai, legyünk tanácsosai mi. A nemzet képviselői és királyunk alattvalói vagyunk. A nemzet és király iránti hűségünk parancsolólag követeli tőlünk, hogy midőn veszedelemben látjuk a nemzetet és királyt, emeljük fel szavunkat. Ha nem teszszük, a hűtlenség rettenetes bünébe esünk nemzet és király iránt. Igen helyesen beszélt Deák Ferencz 1861. jun. 12-én, midőn mondá:

„Nem osztózom azon nézetben, hogy mi a fejedelemnek tanácsokat ne adjunk. Legkeserűbb panaszuk a népeknek, hogy a fejedelemnek nincsenek jó tanácsadói. A nemzet képviselői vannak hivatva arra, hogy *a jó tanácsot, utbaigazítást tartózkodás nélkül* kijelentsék a legfőbb hatalom előtt“.

Ugyancsak akkor, ugyancsak Deák Ferencz még ezeket is mondá:

„Azt beszélük, ne adjunk mi tanácsot Ő felségének, Ferencz Józsefnek, tudhatja ő maga is, mit kell cselekedni saját érdekében. De nézetem szerint *legnagyobb bajunk éppen az*, hogy maga Ő felsége sem tudja *gyakran*, mit kelljen cselekedni“.

Tökéletesen igaz. A király nem lehet teljesen tájékozva az ország bajairól; nincs módjában a néppel való folytonos érintkezés; millió gondja, roppant elfoglaltsága meg sem engedik, hogy a magyar nemzet vérző sebeit behatóan vizsgálgassa, azok kutforrásait kifürkészsze, azok orvoslásairól gondoskodjék. Ezeket az ő tanácsosainak volna kötelességük megtenni, de ha a tanácsosok akár roszelelkűségből, akár tudatlanságból, akár gyávaságból nem teszik, akkor a *képviselőknek küldöik iránti szent kötelességük azt megtenni*.

„Akarom a magyar korona népeit minden tekintetben kielégíteni s ha *e végből személyemhez fordulnak, az csak a bizalomnak a jele*“ — így szólott az uralkodó 1865-ben az ország primásához, ki őt üdvözölni ment a budai várakba.

Kezdjen tehát a függetlenségi párt — mert ütött az utolsó óra — egy öntudatos, kiméretlen akciót, de ne az uralkodó ellen, aki így beszél, hanem annak tanácsosai ellen, kik akadályozzák a nemzet jogainak érvényesülését.

Aki oly bölcstudott lenni, mint uralkodónk 1867-ben, aki belátta, hogy a multtal szakítani kell

teljesen és végképen, aki belátta, hogy a bajok orvoslását az alkotmányos jogok tiszteletben tartásában lehet keresni egyedül: annak a bölcsessége *ebben az egy tényben* nem merülhetett ki egészen. Aki egyszer bölcsen cselekedett, az tud még másodszor is bölcsen cselekedni. Aki nem ragaszkodott az október diplomához és a februári patenshez, mert belátta, hogy azzal a népek megelégedését el nem érheti, az nem fog ragaszkodni a dualizmushoz sem, ha belátja, hogy ez nem alkalmas alap arra, hogy a két birodalom népeinek boldogságát azon fölépíthesse. 1867-ben voltak államférfiak, kik buzditották a bölcs elhatározásra az uralkodót, most is csak államférfiakra van szükség, kik buzditsák és bátorítsák egy második bölcs elhatározásra. Az első lépés megtörtént 1867-ben, meg kell történni a második lépésnek is. Az abszolutisztikus és reakcionárius rendszerről átmenni a dualizmusra, nagyobb lépés volt, mint a dualizmusról átmenni a tiszta perszonál unióra.

De a mi államférfiaink éppen az ellenkezőt cselekszik. Andrassy Gyula grófot elküldik Bécsbe Ő felsége személye körüli miniszternek. Ez a tárca legfontosabb valamennyi tárcák között, a mi mai politikai viszonyaink között. Ez a miniszter érintkezik leggyakrabban a királylyal. Ennek a miniszternek volna a feladata: a nemzet bajairól tájékoztatni, kívánságaival megismertetni és aspirációinak megnyerni — a királyt.

No, hiszen szépen teljesítette Andrássy Gyula gróf ebbeli feladatát. Olvassuk csak el, miféle tanácsokat adott ő a felséges úrnak „Az 1867-iki kiegyezkedésről“ írott könyvében :

„A függetlenségi párt programja magában hordja a monarchia végső felbomlásának a csiráját, tehát kárhozzátni való. Mindenképen silány és veszedelmes a tartalma.“

Azután ezt mondja:

„A rév, melyben most vagyunk, *biztos*. Az új kikötőnek, melybe a függetlenségi párt akar vezetni, előnye csak abban áll, hogy pillérei, hogy falai *nemzeti színekkel* vannak festve, egyébként azonban kevesebb biztosságot nyújt annál, a melyet kedveért el kellene hagynunk.“

Azután így végzi:

„Nemzetünk üdve követeli, hogy a mai rendszer fentartásához és megerősítéséhez *ragaszkodjunk*.“

Ilyen tanácsokat adott az a férfi a királynak, kit a magyar nemzet, mint felelős miniszterét oda küldi tanácsosul a fejedelem oldala mellé. Hideg borzadály futja végig az ember minden idegét, midőn ezen rettenetes tanácsokat hallja!

Egy nemzet önállásra való törekvése „silányság“, „veszedelmes“! Szörnyűség, még csak engondolni is!

A magyar nemzet felelős minisztere ilyen tanácsokat ad a magyar királynak! És mi a királyt, az uralkodó házat támadjuk, mert nem engedik ér-

vényesülhetni a magyar nemzet jogait! Hallatlan állapotok! Hátha ezerszer alkotmányosabb fejedelem volna a király, mint a milyen most, hátha ezerszer jobban ragaszkodnék a magyar nemzethez, mint ahogy ragaszkodik most, tehetne-e mást, — mint alkotmányos fejedelem — tehetne-e mást, mint amit tesz, midőn ilyen meggondolatlan gyerek-embe-
reket küldünk hozzá tanácsosokul a nemzeti ügy képviselőjére!

Boldogult Andrássy Gyula gróf nem hitte volna, hogy fia az 1848-iki törvényekről, melyeknek ő képviselője volt, így fog valaha nyilatkozni. A függetlenségi párt programja az 1848-ik törvények épségben való fentartását jelenti. Az tehát sem nem silány, sem nem veszedelmes. A politikai éretlenség rettenetes foka kell ahhoz, hogy valaki az 1848-iki törvényekről így mer beszélni. Olvassa el Andrássy Gyula gróf, amit atyja 1861. év elején gróf Teleky Lászlónak mondott: Ő Magyarország és a dinasztia kibékülését óhajtja. Hozzá tette azonban, hogy ha úgy alakulnának a viszonyok, hogy a forradalom elkerülhetetlenné válnék, ő is ott lesz a többiek között. Ezt mondjuk mi is, amit gróf Andrássy Gyula mondott. Mi Magyarország és a dinasztia együttélését óhajtjuk tiszta szivünkben, de ha kiderülne az, hogy Magyarország *önálló államisága* — ami nélkül nincs élet egy nemzetre nézve — a dinasztia *ellenállása miatt* nem szerezhető meg s a forradalom

kikerülhetetlenné válnék, no hát, mi is ott leszünk a többiek között.

Ez a nyilatkozat nem tette Andrássy Gyulát kormányképtelenné, miniszterelnök lett; minket sem fog akadályozni abban, hogy kormányra juthassunk.

*

Rettenetes tévelygések hálójába került ez a szegény nemzet! Oh, vajha lesz-e belőle menekülés? Lesz! De csak egy esetben. Ha a függetlenségi párt a tettek terére lép. Akciót indít, nem olyat, melyet a felhevülés vagy muló szenvedély szült, hanem a melyet komoly, öntudatos megfontolás állapított meg, melynek minden következményeivel leszámolt, melyet megbénítani semmi föltételek alatt nem enged s melynek célja: megbuktatni, lehetetlenné tenni minden kormányt, mindaddig, míg a nemzet jogai érvényesülhetést nem nyernek.

De ebbe az akcióba nem szabad belevegyíteni az uralkodó személye ellen semmi ellenszenvet. Sőt minél *erélyesebben* óhajtunk a nemzet jogos aspirációinak megvalósulásán dolgozni, az uralkodó személye iránti rokonszenvünket annál inkább ki kell mutatnunk. Ha a nemzet jogos követeléseibe belevegyül a király iránti ellenszenv hangja is, ez csak gyöngíti a harcot, de ha a küzdelem hevéből, melyet az ország jogai mellett vivünk, kisugárzik a király iránt érzett szeretet *melege* is, ez elősegíti küzdelmünket s a király szívét elfordítja hizelgő, gonosz tanácsosaitól.

Nem az ellenállás erejének *gyengülését* jelenti ez. Hanem az ellenállás *hatékonyságának a fokozását*. Az ellenállásnak *kérlelhetetlennek* kell lenni. Az ellenállás szent jogának köszöni minden nép a szabadságát. Küzdelem nélkül nincs győzelem. Önállóak nem lehetünk soha, ha a szolgaság békóit le nem *akarjuk* rázni magunkról.

Én hű alattvalója vagyok királyomnak. Óhajtom az uralkodóház boldogságát. Az európai államalakusok olyanok, hogy egy önálló, független nagy magyar birodalom a Habsburg dinasztia uralkodása alatt — nekem ideálom. De ha ezt a hűséget csak úgy tarthatnám fel, ha lemondanék hazám önálló államiságára való törekvésemről, no hát akkor nem lennék hű alattvalója — Isten engem úgy segítjen. De erre nincs szükség. Mert aki feladja hazánk független államisága iránti törekvését, épen az lesz *hütel*en királya iránt — megdönthetetlen lévén az az örök igazság, hogy a Habsburg-dinasztiának csak úgy van jövője és jövőjének csak akkor van biztonsága, ha egy erős, egységes, független magyar-birodalomra támaszkodhatik. Ebben van épen a végzetes tévedés, hogy eziránt nem vagyunk teljesen tisztában. Nem abban rejlik az alattvalói hűség, hogy térdet, fejet hajtunk még oly intézkedések előtt is, melyek hazánk s így egyuttal uralkodóházunk romlására is vezet, hanem abban, hogy ellene mondjunk és megakadályozzunk — még királyunkkal szemben is — *min-*

den oly intézkedést, mely veszedelmet hoz hazánkra és királyunkra egyaránt.

Mi a nemzet képviselői vagyunk. Választóink előtt kihirdettük, hogy az ország ügyei rossz kezekben vannak, romlásba viszik a nemzetet. Választóink megértettek bennünket, helyeselték nézeteinket s ide küldtek a törvényhozásba, hogy vegyük ki az ország ügyeit a hatalmon lévő emberek kezéből s akadályozzuk meg a rombolás továbbterjedését. Nekünk tehát választóinkkal szemben elvállalt szent kötelességünk, kivenni a kormány kezéből a hatalmat s megakadályozni az ország anyagi pusztulását. Mikép vegyük ki a hatalmat a kormány kezéből — az a taktika dolga, mit a mindennapi események állapítanak meg. Azt a választó-polgárok elő nem írhatják, de megnyugosznak *minden fegyvernemben*, ha azt férfias elhatározással, bátran és kitartással kezeljük — *jogaink visszaszerzésének érdekében.*

De azt már nem értik a mi küldöink, ha kiméljük azokat, kik — saját állításaink szerint — romlásba viszik az országot. Azt már nem értik, ha mi nem az országot, hanem a parlamentárizmust féltjük. Ha az ország elpusztul, az nem baj, de ha a parlament méltóságán csorba esik, az már baj. Csupa parlamenti illemből tesszük tönkre az országot.

Mig a mi ellenzékeskedésünk nem nyilatkozik meg másban, mint csupán szépen hangzó dikciókban, vezércikkekben és röpiratokban, azt csak nevetik a kor-

mányférfiak. Ellenzéket ők is *akarnak*, de csak *olyan ellenzéket, mint mi vagyunk*, amely mellett zavartalanul és *vigan élhetik az életet*.

Más nemzetek opposíciói ezt már régen belátták. Azért más nemzetek opposíciói el is dobták a *régi* fegyvereket. Keresnek maguknak hatékonyabb fegyvereket — az idő és alkalom szerint. Tenni kell nekünk is.

Hogy vannak sokan, akik a mai politikai rendszer mellett is igen jól érzik magukat, azt nem lehet tagadni. Miniszterek, nagyállású hivatalnokok, bankárok, nyugdíjasok, jól fizetett ujságírók — nem panaszkodnak. Sőt lármáznak és ujonganak. Mig a nemzet nagy zöme hallgat és szenved.

Birka nemzet az, mely ily birka türelemmel nézi pusztulását, csak azért, hogy telhetetlen kolompósainak lehetővé tegye a *békés* legelést.

Itt van Kossuth Lajos születése száz éves fordulójának megünneplése. A kormány nem akar részt venni benne. Nem azonosítja magát a nemzet érzelmeivel. Bármennyire iparkodják a magyar nép kifejezést adni érzelmeinek, az ünnepély nem lehet oly impozáns, nem lehet oly általános, ha az államhatárolom s annak ezer különféle közege távol tartja attól magát. A világ semmiféle országában meg nem tűrnék azt, hogy a kormány ellentétbe helyezze magát a nép legszentebb érzelmeivel. Nekünk sem volna szabad tűrni. Ha megtűrjük, azért nem a nemzetet kell kárhozhatni, hanem kárhoztatni kell minket, kik

a nemzetet képviselik. Azért küldött ide bennünket a nemzet, hogy jogait megvédjük, becsületén sérelmet ejteni ne engedjünk, hazafias aspirációinak tiszteletben tartását megköveteljük. Ha ez meg nem történik, úgy annak egyes egyedül mi vagyunk az okai, a képviselők.

Az a kormány, mely nem osztozik a nemzet legszentebb érzelmeiben, az a kormány a nemzetet hiven nem képviselheti. Az a kormány pedig, mely nemzetét hiven nem képviseli, az ország ügyeit sem vezetheti. Ennek csak természetes következménye volna, ha a függetlenségi párt elhatározná, hogy annak a kormánynak — már csak ezen egyetlen tetteért is — a törvényhozásban lehetetlenné teszi további fennmaradását.

Igaz, ehhez nagy elszántság, erős elhatározás kellene. De hát nagy dolgokat nagy elszántság, erős elhatározások nélkül nem is lehet csinálni. Nagy elszántság és erős elhatározás nélkül folyni fognak az ország dolgai ezután is abban a nyomorúságos mederben, amelyben eddig folytak — a magyar államiság teljes szétzülléseig.

Aztán a képviselőséggel nagy kötelességek járnak. Nem szórakozni a képviselőházi folyosókon, nem enyelegni a miniszterekkel — küldött ide a magyar nép, hanem nehéz, súlyos, hazafias kötelességek teljesítésére. Ezeket a kötelességeket teljesíteni kell. Teljesíteni kell, élve vagy halva, de teljesíteni kell.

Eddig ébren tartottuk a nemzet lelkiismeretét s

nem hagytuk megszakadni a nemzeti függetlenség eszméjének életfolytonosságát. Ez is szép dolog, de *nem elég*. Mert míg az eszme megvalósulhat, — tőlünk nem függő események fölmerülése által — addig a nemzet a mai politikai rendszer mérges kinövéseibe belehalhat. A nemzeti állami önállóság *hangoztatása* szép dolog, de annak *puszta hangoztatása* ma már *nem elég*. Az elvfentartás folytonos, de üres ismétlése, a katasztrófának muzulmán fátumszerű bevárása — nem elég. Tenni kell. A türelem semmittevéssel párosulva — halál, a küzdelem, kitartással párosulva — győzelem. A várakozás rajtunk nem segít, mert a manák kora már lejárt. Tenni kell. Politikában nincs veszélyesebb dolog, mint a habozás. Aki rálép a politika útjára és nem tudja, merre menjen, az el van veszve.

„Csak a bolondok határozatlanok“ — ez volt Katalin cárnő jelszava. Én meg azt mondom, hogy aki a követendő politikára nézve nincs tisztában magával, az hagyjon békét a politikának. Az erélytelen, határozatlan, ingadozó politikus, legyen az különben bármily becsületes és nemes szívé ember, több bajt szerezhet az országnak, mint a leggonoszabb lelkületű ember. A habozás elveszt. Tenni kell.

Napoleon herceg, a francia császár megbízottja, midőn Kossuth Lajos a magyar ügy érdekében nála járt, ezeket mondta Kossuth Lajosnak :

„Arra szüksége van Európának, hogy ahol most

a Habsburg-ház uralkodik, ott egy hatalmas ország álljon. Ha önök azt hiszik, hogy a magyar van hivatva e hatalon magkövét képezni — mindenek felett szükséges, hogy a magyar nemzet *több életrevalóságot* mutasson, mint eddig mutatott. Oly *léha, passzív, birka-türelmű* s a legkisebb spontaneitásban szükölködő nemzetnek, minőnek a magyar mutatta magát, *nem lehet számbavétetni Európa politikájában. A multak dicsőségén élödni* az elvénhedt nemzetek dolga — aki életre vágyik, fiatal *életerőt kell mutatni.*“

Ugy van. Mi élni akarunk — s mert élni akarunk, meg kell mutatnunk, hogy megvan bennünk az erő is, az akarat is, mely önálló nemzeti életre képesít. Ne a *multak* dicsőségén elősködjünk, hanem tegyük dicsővé a *jelent*, hogy méltók lehessünk a multak dicső emlékeihez. Ne azon keseregjünk mi most, mennyi törvényünk van a multban, melyek minket az önálló állami életre jogosítanak s ne azért követeljük állami függetlenségünk helyreállítását, mert régi törvényeink vannak, mert hivek akarunk lenni ősi hagyományainkhoz, mert a mult elévülhetlen jogai mellettünk szólnak, — nem — hanem azért, mert *élni akarunk*, állami önállóság nélkül pedig élni *nem tudunk és nem is akarunk*. A nemzet akarata: a törvény. Ennek a törvénynek alapján követeljük szabad rendelkezési jogaink érvényesülését az állami élet minden terén s ennek a törvénynek az alapján fogjuk is azt megszerezhetni.

Szent István koronájának országait egy magyar, önálló független birodalommal koronás királyunkkal egyetértőleg fogjuk megalkotni — minden látható nehézség dacára. Ezen hitünkben és meggyőződésünkben semmi sem fog megingatni, mindaddig, míg az utolsó szó nincs kimondva, míg annak megvalósítása a gyakorlati életben lehetetlennek nem bizonyult.

Eddig ez nem történt. Sőt számos példa van arra, mely az ellenkezőt bizonyítja.

A csehek évek óta a legnagyobb következetességgel folytatják az ellenállás kifejtését nemzeti jogaik elismerése végett. Mikor megkezdtek akciójukat, megbotránkozás fogadta őket. Aztán mi lett a következménye? Az lett a következménye, hogy ő felsége meglátogatta őket, megdicsérte hazafiságukat, amit az előtt nem tett, nagy nemzeti alapítványokhoz jutottak, milliókat kaptak hasznos beruházásokra, leszállították a quotájukat s végül kapnak egy sokkal előnyösebb gazdasági kiegyezkedést, mint amilyen eddig volt!

Ha ennyi áldás fakad egy maroknyi oppositio ellenállási akciójának nyomába, mit érhetnénk mi el, ha Magyarország legnagyobb ellenzéki pártja komolyan elhatározná magát hazafias ellenállásra és ez ellenállás *minden* következményére.

*

Ezzel a függetlenségi párt nemcsak hazájának tesz nagy szolgálatot, de az uralkodóház érdekében

is dolgozik. Az ellentétek kiegyenlítése nemcsak Magyarország érdekében van, hanem az uralkodóház érdekében is. Midőn Magyarország állami önállóságának helyreállítását követeljük, azt az uralkodóház érdekében is tesszük. Ha a magyar birodalom az önálló államok minden kellékével fölruháztatik, a nemzet meg lesz elégedve, teljes odaadással és lelkesedéssel csoportosul az uralkodóház mellé s az uralkodóház jövőjéről sokkal jobban lesz gondoskodva, mint bármi által, amit most neki higvelejü udvaroncai tanácsolgatnak.

Midőn a függetlenségi párt elveinek keresztülviteleért harcol, nem az uralkodóház ellen harcol. *Keresi* azt a módot, mikép lehet az osztrák császár és magyar király között az érdekellentéteket kiegyenliteni, mikép leket oly helyzetet teremteni, mely mind az uralkodóház, mind a nemzet megélhetését és boldogulását biztosítaná. Ezt a módot meg kell találnunk, ezt a helyzetet meg kell teremtenünk. Ausztria és Magyarország között *oly állandó szövetséget* kell teremtenünk, mely a kölcsönös állami önállóság tiszteletbentartása mellett a két birodalom népeit megnyugtatja, kielégíti és az *uralkodóház hatalmi állását biztosítja*.

Nem akarunk mi Ausztriától elszakadni. Nem akartak 1848-ban sem. Ő felsége többi országai és tartományaival békés egyetértésben akartak élni az 1848-iki törvények megalkotói. Békés egyetértésben

akarunk élni mi is. De ennek a beh bizonyítására nem szükséges állami létünk-ről lemondani. Örült, tarthatatlan politika az, mely a két birodalom egyik népének a *fentartását* a másik nép *tönkretételével* gondolja csak biztosíthatni.

A végzetes szerencsétlenség nálunk mindig az volt, hogy az uralkodóháznak gyöngé, félénk, vagy rosszindulatu tanácsadói voltak. A dinasztia érdekének sohasem lett volna szabad Magyarország érdekével összeütközésbe jönni, de a hatalom kezelői mindig úgy *alakították a tényeket*, hogy ez az *igazság* hol a nemzet, hol az uralkodó előtt vált *kétségessé*. Az uralkodó megtagadta a nemzet jogait, mert úgy befolyásolták, hogy e jogok teljesítése az uralkodóra nézve veszedelemmel jár, a nemzet pedig ezt tapasztalva, *ellenségét látta* az uralkodóban. Az érdek pedig egy és ugyanaz volt, de a rossz tanácsadók mindig azon voltak, hogy ez az igazság *nem mehetett át a közérzületbe*.

Ő felségének ma is ilyenek a tanácsadói. Félénkek és gyávák. Hivatásuknak nem tudnak megfelelni. Egyik napról a másik napra való megélhetés képezi összes államférfiui bölcseségüket. A történelem, a mult tanúsága tökéletesen elveszett reájuk nézve. Abból nem okultak.

A függetlenségi pártra nehezedik tehát az ország megmentésének egész sulya.

Mint sötét éjben derengő fénysugár, úgy hatott a függetlenségi párt augusztus 14-én hozott határo-

zata. Kimondta a párt, hogy a nemzetnek megélhetési érdekeit sem az 1896-ik évi Bánffy-Badeni-féle egyezmény, sem annak *most létesítendő* módozatai *meg nem valósítják*; kimondta a párt, hogy a nemzet gazdasági gyarmati helyzetéből szabadulni *akar és erre az idő el is érkezett*. Ennélfogva elhatározta a párt, hogy a nemzet létérdeke felett most folyó alku *megvalósítását meggátolni elengedhellen és alkut nem tűrő szent kötelességének* tartja.

Ez már tiszta, megérthető határozat. Csak meg is kell tartani.

Ha a függetlenségi párt ezen határozatát becsületes komolysággal megtartja, új korszak virrad az országra. Ha meg nem tartja, erkölcsi halálos sebet ejt magán. Helyesen jegyezte meg a függetlenségi párt hivatalos organuma, hogy midőn a párt e határozatot meghozta, *magasztos feladatának színvonalára állott* s e határozatával kihuzta hüvelyéből a kardot, melyet *visszatenni* — győzelem előtt — becsülettel többé *nem lehet*.

Különös, hogy a függetlenségi pártnak ezen ropant horderejű határozata oly csekély hullámmást vert fel a közvélemény tengerén. Mintha nem is vennék komolyan. Igen különös, de meg van a természetes magyarázata. A Ghyczy-Tisza-Apponyi-féle elvek, meggyőződések és határozatok nagy hangon való hirdetése és azok csufos feladása után ugyan ki hinne még az ellenzéki elhatározások *komolyságában*! Azok

hazudozásai kiirtottak minden hitet a nemzet lelkéből az ellenzékek komoly akcióba lépésének *képessége* iránt.

Ezt a hitet vissza kell állítani!

A függetlenségi pártra hárult most a feladat, visszaállítani ezt a hitet a nemzet lelkében. Visszaállítani: hozott határozatának kérlelhetetlenül való keresztülvitelével.

A legközelebbi jövő meg fogja mutatni: képes leend-e ezen magasztos feladat teljesítésére a függetlenségi párt!

Kossuth Lajos születésének századik évfordulóját ünnepeljük. *Ne csak külsőségekben* nyilvánuljon ez az ünneplés, hanem adjunk neki *belső tartalmat*. Ne üres *szavakkal*, hanem *tettekkel* bizonyítsuk be, hogy mi az állami önállóság, a polgári szabadság és egyenlőség feltétlen hivei vagyunk s addig többé nem teszszük le a fegyvert, míg ezek megvalósulása biztosítva nincs.

